

IVAN BABIĆ

TEMELJNE ZNAČAJKE DEWEYEVA METODOLOŠKOG PRISTUPA
POLITIČKOJ TEORIJI

Instrumentalizam — filozofijska orijentacija suvremenosti koju je utemeljio John Dewey — bio je izvorno zasnovan kao eminentno logička teorija, kao svojevrsni NOVUM ORGANUM na početku našega stoljeća.¹ Ali, kako to već biva, preorijentacija u sferi logike, epistemologije, metodologije, u biti je vazda motivirana vanmetodološkim konsideracijama i kulturnim potrebama datoga vremena u najširem smislu. Tako čitalac Deweyevih »studija o logičkoj teoriji«, od kojih je većina objavljena 1903, gotovo na svakoj stranici, makar se, kako to i jeste slučaj, raspravljalo o najsuptilnijim problemima logike kao filozofijske discipline, osjeća da prava autorova pobuda izvire iz njegova vitalno naglašenog zanimanja za moralnu, socijalnu i političku problematiku našega doba. Ti su eseji ispunjeni nadom u mogućnost utemeljenja kvalitativno nove metodologije pristupa razrješenju krize suvremenog društva, kojoj će porijeklo Dewey na drugim mjestima potražiti u opasno zabrinjavajućoj diskrepanciji između primjene moderne eksperimentalne metode istraživanja i usmjeravanja znanstvenog nastojanja u prirodnim znanostima i na njima zasnovanoj tehnologiji, sa svim posljedicama po kulturni lik suvremenog čovjeka i gotovo posvemašnjeg izostanka primjene odgovarajuće metodologije u eminentno socijalnim, odnosno ekonomskim, političkim i u užem smislu kulturnim područjima, te tom stanju stvari komplementarne zastarjelosti sadašnjih društvenih i političkih institucija (Dewey ih naziva srednjovjekovnicima) i načina na koje se, putem njih i mimo njih, odvijaju međuljudski odnosi, rješavaju konflikti i prevladavaju napetosti. Taj bitni motiv, na mnogobrojne različite načine variran, bio je i ostao filozofovom središnjom preokupacijom cjelokupnog njegova plodnog života (1859—1952). Nije stoga čudno da je jedan od suvremenih interpreata (A. Levy) njegov filozofijski napor okvalificirao kao potragu za umom u društvu (reason in society).

Stoga je posve opravdano kazati da je cjelokupna Deweyeva filozofija, u svoj mnogolikosti njegova opusa, bitno socijalna, bitno politička, u najširem smislu bitno praktička, tj. moralna. Suvremena društvena kriza, koju Dewey utvrđuje, kriza je zapravo vrijednosti, kriza bitne orijentacije čovjeka i društva, a Deweyevo je temeljno pitanje: može li eksperimentalna znanstvena metoda i njezina primjena na esen-

¹ Usporedi: John Dewey, *Essays in Experimental Logic*, N. Y., Dover Publications, Inc.

cijalne društvene probleme pomoći da se oni uspješnije rješavaju ili barem da se otvori pogled na bitni pravac izlaska iz krize? Drugim, Deweyu omiljelim riječima, može li metoda inteligencije pomoći rješavanju bitnog problema vrijednosti, moralnom usavršavanju humaniteta?

Bitni odgovori i načini odgovora na to osnovno pitanje nisu u svojoj polivalentnosti predmet ovoga rada.²

Umjesto toga svrha nam je da tek na užem području političke teorije (političke filozofije, političke znanosti — svi se ti termini u Deweyevu opusu upotrebljavaju bez osobito rigoroznog distingviranja), i to posebno s obzirom na metodološki pristup toj teoriji, pokažemo neke Deweyeve stavove, u uvjerenju da im je bitni **memento**, bez obzira na Deweyeva rješenja u detalju, i nama, danas i ovdje, instruktivan.

Kao primarno pitanje političke teorije Dewey postavlja pitanje metode. To zbog dva bitna razloga:

Prvo stoga što moć, dubina, uvjerljivost filozofije, teorije, znanosti, počiva prije svega na solidnosti, čvrstini, dosljednosti upotrebljene metode. Metoda kao kriterij znanstvenosti znanosti očituje se već na području prirodnih znanosti:

»Ali moć fizikalnih činjenica da iznude vjerovanje ne leži u golim fenomenima. Ona proizlazi iz metode, iz tehnike istraživanja i računanja. Nitko nije pukim sakupljanjem činjenica prinuđen da prihvati neku posebnu teoriju njihova značenja dokle god zadržava nedirnutom drugu doktrinu pomoću koje ih može sistematizirati.«³

Drugo stoga što smo u području političke teorije još veoma daleko od makar i približnog slaganja validnosti općih i posebnih metoda istraživanja, pa je ovo područje neprestani objekt invazije, prema Deweyu, predznanstvenih i pseudoznanstvenih narstaja s različitih strana i u različitim oblicima. Za metu svojih kritika Dewey bira u prvom redu »esencijalističko-kauzalne« tipove teorija, a zatim, bliže u vezi s uvođenjem u raspravu vlastite teorije države, različite tipove psiholoških teorija koje pri definiranju socijalno-političkih fenomena polaze od psiholoških oznaka kao bitnih, pa nude kao tobož samoevidentno ono što bi pretpostavljeno imale da definiraju. Kao glavnu manu »esencijalističko-kauzalnih« teorija (u njih on srstava mnoge proizvode tipično njemačkog načina mišljenja) Dewey navodi: metodu izvođenja kvalitativnih osobina socijalno-političkih fenomena iz neke pretpostavljene biti ili pojma (das Wesen, der Begriff), dakle manu deduktivizma i, povezano s njom, oslanjanje na kategoriju kauzaliteta, ne u suvremenoj redukciji nego u obliku njezina relikta iz vremena dominacije Newtonove fizikalne slike svijeta.

Deduktivističke i esencijalističke teorije mogu doći i stvarno dolaze do različitih rezultata, ali, budući da im je zajednička pogrešna polazna osnova ista, razlike među njima nisu bitne: konkretne povijesne konstelacije odlučuju koja će u datom trenutku biti utjecajnija. Poučno je da je

² O tome je barem djelomično, riječ u mom članku »Aktuelnost Deweyeve filozofije«, Naše teme br. 1—2, Zagreb, 1964.

³ Dewey: Public and its Problems, Alan Swallow, Denver. (U daljnjem tekstu PP.)

prirodna znanost od Newtona pa do sada dosegla tako impresivan uspon upravo zato što se intelektualna revolucija, koja je tu znanost i rodila, sastojala u »napuštanju potrage za uzrocima i silama i obraćanju analizi onoga što se odvija i kako se odvija. Politička filozofija još uvijek uvelike treba ovu lekciju uzeti k srcu.«⁴

Naznačene nedostatke spomenutih teorija Dewey svodi na zajednički nazivnik »apsolutizma«, protiv kojega se on bori još od vremena svog razračunavanja s vlastitom hegelijanskom prošlošću, tj. potkraj prošlog stoljeća. Precizirajući što podrazumijeva pod filozofijskim apsolutizmom, Dewey piše: »Političke teorije sudjelovale su u apsolutističkom karakteru filozofije uopće. Ovim se misli na nešto mnogo više od filozofije Apsoluta. Čak i deklarirano empirističke filozofije pretpostavljale su izvjesni finalitet i vječitost svojih teorija, što se može izraziti kazavši da su po karakteru bile nehistorijske. One su izolirale svoj predmet od njegovih veza, a svaki izolirani predmet postaje neprikladan u razmjeru s njegovim odjeljivanjem od cjeline. U društvenoj teoriji koja se bavi ljudskom prirodnom bio je postuliran izvjestan fiksni i standardizirani 'pojedinaac', iz čijih bi se pretpostavljenih karakteristika mogle deducirati društvene pojave.«⁵

Pri pokušaju da sam pruži prilog ozdravljenju tako konstatiranog nezavidnog stanja metodologije socijalne znanosti općenito i političke teorije napose, Dewey u svoj urgentnosti i fundamentalnosti stavlja na raspravu problem, kako on kaže, »neizmjerne« provalije između činjenica i dokrina. Premošćivanje tog jaza on sagledava, s jedne strane, kao uvjet i konstituens, a, s druge, kao kriterij valjanosti političke filozofije i političke znanosti.

Ali ponajprije pogledajmo izbliže kako Dewey formulira problem.

On polazi od konstatacije da je »otkriveno malo zajedničkog između činjeničnih pojava političkog ponašanja i interpretacije značenja tih pojava«⁶

Razmatrajući mogućnost izlaza iz slijepe ulice u kojoj se, determiniran takvom situacijom, odnos teorija prema činjenicama nalazi, Dewey, kao najjednostavniju i najprivlačniju alternativu, navodi mogućnost:

»da se cijelo područje značenja i interpretacije pripíše političkoj filozofiji kao različitoj od političke znanosti. Tada bi se moglo istaknuti kako je besplodna spekulacija pratilac sve filozofije. Pouka je da se sve doktrine ove vrste bace preko palube i da se prione uz verifikacijom utvrđive činjenice.«⁷

Dewey bez mnogo kolebanja tu alternativu odbacuje, a kao razlog navodi da »Različite teorije koje obilježavaju političku filozofiju ne niču izvan činjenica koje one smjeraju intepretirati one pojačavaju izabrane faktore među tim činjenicama... Alternativa pred nama nije činjenično omeđena znanost na jednoj strani i nekontrolirana spekulacija na drugoj...

⁴ Ibid., str. 21

⁵ Ibid., str. 194—195

⁶ Ibid., str. 5—6

⁷ Ibid., str. 7

Defersonske i hamiltonske političke ideje nisu puke teorije što borave u ljudskom duhu, daleko od činjenice američkog političkog ponašanja. One su izrazi izabranih faza i činilaca među tim činjenicama, ali su nešto još više: naime, sile koje su oblikovale te činjenice i koje se bore da ih na ovaj ili onaj način oblikuju u budućnosti.⁸

Formulacija odnosa između političkih teorija i političkih činjenica, kakvu pruža Dewey, pati od nepreciznosti, pa i rješenja koja znatno variraju i ne mogu se jednoznačno protumačiti.

Najprije se odnos teorija prema činjenicama formulira, kako smo i vidjeli, tako da teorije predstavljaju pojačavanja izabranih činjenica. Naravno, sve teorije biraju (i »pojačavaju«) činjenice prema svojim kriterijima. Upravo način na koji one to čine i opravdanost toga načina jest nešto što treba analizirati. Nakon Deweyeva propuštanja da to učini nalazimo se pred dilemom: ili da priznamo da su sve teorije jednako vrijedne, ili da nađemo precizniji kriterij njihova vrednovanja preciznijim formuliranjem odnosa između činjenica i teorijskih izvođenja.

Dewey zatim, i opet bez pobližih kvalifikacija i obrazloženja, uvodi svojevrsnu klasifikaciju činjenica na dvije bitne vrste:

»Razliku između činjenica koje su to što jesu nezavisno od ljudske želje i pregnuća i činjenica koje su do izvjesne mjere to što jesu zahvaljujući ljudskom interesu i cilju i koje se mijenjaju promjenom posljednjih, ne može ukloniti nikakva metodologija. Što se iskrenije pozivamo na činjenice, veća je važnost distinkcije između činjenica koje uvjetuju ljudsku aktivnost i činjenica uvjetovanih ljudskom aktivnošću. Sa stupnjem ignoriranja te razlike društvena znanost postaje pseudoznanost.«⁹

Ovdje se po našem mišljenju krije probni kamen dosljednosti nekih od temeljnih teza ne samo Deweyeve političke filozofije nego i njegove filozofije uopće. Središnja je ambicija i te filozofije, naime, da premosti u suvremenoj kulturi utvrđeni jaz između čovjeka i prirode, svijesti i svijeta, subjekta i objekta, vrijednosti i činjenica, ljudske i prirodne znanosti. U gornjoj klasifikaciji činjenica na »one koje uvjetuju i one koje su uvjetovane« ljudskom aktivnošću filozofija izdaje tu ambiciju i stari jaz formulira na nov način. Nadalje, uzimajući na znanje tu dihotomiju činjenica onako kako je formulirana, čini nam se da sam problem, rješenju kojega bi ona trebala poslužiti, iščezava. Naime, ako činjenice uvjetovane ljudskom aktivnošću postoje, sve što društvena teorija treba učiniti jest to da te činjenice sistematizira i interpretira, kao što i tzv. egzaktna znanost ne treba činiti ništa drugo nego da svoju klasu činjenica, dakle one koje su temeljnim apriornim uvjetom ljudske aktivnosti, objektivno istražuje. Ovo Dewey prešutno i priznaje kad kaže da su pružene činjenice direktan dokaz teorije. Ako su naime, one tačne, tačna je teorija, tj. hipoteza. Jer, izabrane se činjenice smatraju dovoljnim za tumačenje fenomena »političkog života ili državne aktivnosti.«¹⁰

Priznamo li ovu alternativu osnovanom, teško je vidjeti u čemu se sastoji bitno humani karakter prirodne znanosti i objektivno-znanstveni

⁸ Ibid., str. 6—7

⁹ Ibid., str. 7

¹⁰ Ibid., str. 36

ili naprosto znanstveni karakter studija čovjeka, društva i politike, a Dewey inzistira kako na jednom, tako i na drugom.

Ali nerigorozno formuliranje Deweyevih ideja ne treba uvijek mjeriti rigoroznim mjerilima nego ih valja prosuđivati u dubini i širini njegovih globalnih ambicija, kojih plodnost na socijalno-političkom području i leži više u »grubosti« općih uvida nego u minucioznom analiziranju i preciznom formuliranju posebnih aspekata i problema.

Tako i Deweyev pristup metodologiji proučavanja i interpretiranja političkih fenomena treba prosuđivati u kontekstu njegova središnjeg metodološkog interesa. On se pak kretao oko konstruiranja univerzalne znanosti ljudske prirode, koje bi politička teorija, politička znanost, činile samo jedan aspekt. Takva znanost može biti ostvariva tek uz plodno međusobno ukrštanje uvida antropologije, povijesti, sociologije, jednom rječju svih društvenih disciplina. Političke pojave i činjenice prema Deweyu su, naime, samo dio distinktivno ljudskih činjenica, tj. činjenica koje su, barem djelomično, funkcija ljudske aktivnosti. U teoriji vrednovanja problem izgradnje takve univerzalne znanosti Dewey formulira kao problem »pravih i zasnovanih iskaza o ciljevima, planovima, mjerama i politikama (policies) koji utječu na ljudsku aktivnost, gdje god je ona nešto drugo nego puko impulsivna i rutinska.«¹¹ Takva aktivnost prema Deweyu, i jest *differentia specifica* »izrazito ljudskog ponašanja, onog, naime, na koji emocija i želja utječu pri oblikovanju sredstava i ciljeva: jer želja, imajući ciljeve u izgledu (ends-in-view), i prema tome uključujući i vrednovanja, karakteristika je koja dijeli ljudsko od neljudskog ponašanja.«¹²

U kontekstu tih odredaba jasnije i eksplicitnije je moguće i formulirati zadatak izgradnje univerzalne znanosti o kojoj je riječ, tj. »znanosti o ljudskim djelatnostima i ljudskim odnosima.«¹³

Ali kako problem metodologije izgradnje takve znanosti izlazi izvan užeg domena političke teorije, mi ga ovdje i ne razmatramo, već tek ukazujemo na nj ukoliko ga rasprava o metodologiji političke teorije ne može zaobići. Ona to ne može upravo utoliko ukoliko je Deweyevo teoretiziranje o metodi političke filozofije i političke znanosti samo poseban aspekt njegove filozofije kao opće metodologije — njegova instrumentalizma-eksperimentalizma. Ništa nije dalje od istine nego pod pojmom instrumentalizma podrazumijevati shvaćanje da su spoznaja i istina u službi neposrednih (ili posrednih, svejedno, ukoliko su mišljeni kao antecedentno dati) praktičkih ciljeva, zadataka, interesa. Ograđujući se još u prvoj redakciji svojega instrumentalizma od takvih krivih tumačenja, Dewey ističe da akcija i praksa u njegovoj verziji pragmatizma doista imaju središnju ulogu, ali da je u prvom planu interesa, kako on kaže, »priroda spoznaje« a ne »priroda posljedica«. Bitna je u instrumentalizmu teza da je proces mišljenja instrumentalan spoznaji istine, istine, dakako, koja je, praktično upotrebiva za usavršavanje ljudskog života, u našem

¹¹ John Dewey: *Theory of Valuation*, *International Encyclopedia of Unified Science*, Vol. II No. 4, Univ. of Chicago, 1939, str. 57.

¹² *Ibid.*, str. 66

¹³ *Ibid.*, str. 3

slučaju socijalno-političkog života. Objekti pak spoznaje, u kontekstu našeg trenutnog zanimanja spoznaje političkih pojava i procesa nisu nešto mišljenja **a priori** dato nego su »rezultat« procesa »eksperimentalnog mišljenja«. U tom i samo u tom smislu o procesu spoznaje može se govoriti kao procesu »činjenja činjenica«, koje pak (činjenice) dobivaju svoju osebnju konfiguraciju prolazeći kroz žrvanj znanstvenog pretpostavljanja, eksperimentiranja i provjeravanja. Budući da proces znanstvenog spoznavanja teče kroz niz posredovanja, to je na elemente »empirijske« i »spekulacije« razdvojiv tek u naknadnoj, ekstra-procesualnoj refleksiji.

Politički sudovi (judgments of policy) pak, bilo kao predmet ili ishod znanstvenog istraživanja, samo su podvrsta »sudova prakse« ili »historijskih sudova«. Kao po svojoj biti nedovršeni sudovi o problematičnoj i time još — otvorenoj situaciji oni indiciraju ne samo »neprilike« i »neprilichnosti« situacije već istodobno pokušavaju ukazati i na sredstva prema izlazu, prema pretvaranju perturbantne situacije u sredenu. U procesu praktičnog suđenja »cilj« je dat jedino s obzirom na »sredstva«, dapače jedino je sredstvima izraziv; drugim riječima, cilj je samo eksperimentalnohipotetički iskaziv »cilj-u-izgledu«. Ukoliko se može govoriti o ciljevima izvan determinacije sredstava, onda takvi mogući, apstraktni, tj. nezavisno od instrumenata ostvarenja ispostavljeni ciljevi nemaju, da upotrijebimo Deweyev izraz, »intelektualni status«. Dijalektika korelativnosti ciljeva i sredstava, dakako, važi i u obrnutom smjeru: razgovor o logičkom definiranju sredstava uopće je moguć tek s obzirom na pretpostavljeni »cilj-u-izgledu«. Filozofiji instrumentalizma otuda je podjednako stran utopistički romantizam, koji postulira apstraktne ciljeve, ne polažući računa o sredstvima i načinima njihove realizacije, kao i sitnokalkulirajući politički realizam ili, kako ga Dewey naziva, »predeterminizam«, začaran neposrednom datošću.

U procesu praktičkog (našoj temi bliže: političkog) suđenja i sredstva i ciljevi akcije figuriraju zapravo kao radne hipoteze koje podliježu eksperimentalnoj provjeri. Eksperimentalizam je toliko imanentan zahtjevu instrumentalizma da Dewey oba izraza naizmjenično upotrebljava kao sinonime. Politička filozofija i politička praksa ostat će, upozorava Dewey, robovi predznanstvenih mitoloških konstrukcija sve dotle dok u svom domenu i svojim vlastitim specifičnim načinima ne primijene eksperimentalnu metodu, općeusvojenu u prirodnim znanostima. Što to pobliže znači, Dewey možda najbolje pokazuje na jednom mjestu što ga smatramo opravdanim opširnije navesti:

»Kad kažemo da mišljenja i vjerovanja treba da budu eksperimentalna, ne apsolutistička, mi tada imamo na umu izvjesnu logiku metode, a ne, primarno, eksperimentiranje kao u laboratorijima. Takva logika uključuje slijedeće faktore; prvo da oni pojmovi, opća načela, teorije i dijalektički razvoji koji su prijeko potrebni svakom sistematskom znanju budu oblikovani i provjeravani kao oruđa istraživanja. Drugo, da politike i prijedlozi za društvenu akciju budu tretirani kao radne hipoteze, ne kao programi uz koje treba čvrsto prionuti i koje treba izvršiti. Oni će biti eksperimentalni tako da će biti podvrgnuti trajnom, dobro opremljenom promatranju posljedica koje povlače za sobom, kad se prema njima

djeluje, i spremnoj i savitljivoj reviziji u svjetlu opaženih posljedica. Društvene znanosti, ispune li se ta dva uvjeta, bit će aparat za vođenje istraživanja i za bilježenje i interpretiranje (organiziranje) njegovih rezultata. Aparat neće više sam biti uzet na znanje, nego će biti sagledan kao intelektualno sredstvo otkrivanja pojava koje imaju društveno značenje i shvaćanje njihova značenja. Razlike u mišljenju kao razlike suđenja u pravcu koji je najbolje slijediti, politike koji je najbolje oprobati, još će uvijek postojati. Ali mišljenja u uvjerenju oblikovanih i držanih u odsutnosti dokaznog materijala bit će reducirana po kvantiteti i važnosti. Pogledi nastali u posebnim prilikama neće više biti zamrznuti u apsolutna mjerila i prurušeni u vječite istine.¹⁴

Stavljanjem težišta na eksperimentalizam znanstvene metode i njezine primjene u društveno-političkoj praksi, Dewey možda ne kaže ništa epohalnog, ali ipak i dovoljno i dostatno rječito da upozori na nezaobilaznu provizornost i principijelnu upitivost znanstvenih procedura stupanj validnosti kojih je uvijek samo eksperimentalno provjeriv. Upravo tu provizornost danas zanemaruju mnogi koji svoju vlastitu društvenu teoriju i praksu oglašavaju znanstvenom, a da nikad ne polažu računa o tome u čemu se napokon sastoji znanstvenost znanosti, pa tako često postaju robovi svojevrstnog »apsolutizma znanosti«, koji Deweyev eksperimentalizam i pogađa. Utoliko je i njegov opći metodološki zahtjev, upućen političkoj filozofiji i znanosti, trajno aktualan, unatoč mjestimičnoj nepreciznosti i nepotpunosti primijenjene argumentacije.

Fundamental Determinants Dewey's Approach to the Methodology of Political Theory

Summary

The author presents an extract from an extensive study of Dewey's political philosophy. He emphasises that Dewey approaches political philosophy and political science from his general philosophy of experimental instrumentalism. It is characteristic for Dewey that he does not divide political philosophy from political science, in sense that philosophy deals with the sphere of values and science

with the sphere of facts. The political facts are themselves of such a nature that the value aspect is inherent to them. Political philosophy and political science can be seen only as a constitutive part of a larger whole, i.e. of a general theory (or science) of human nature. Dewey especially attacks all the essentialistic (ontological) and aprioristic doctrines of politics and political. Every attempt to theorise about politics should be led by the standards of factual verification and all the postulated ends should be seen from the perspective of the means of their realization. The experimentalism here as elsewhere is the central motive of Dewey's undertaking in philosophy.

¹⁴ PP 202—203.